

A HunTéka könyvtárak közös katalógusa: www.hunkat.hu

Union Catalogue of the HunTéka Libraries: www.hunkat.hu

Szekció:

3. KÖNYVTÁRAK, LEVÉLTÁRAK, MÚZEUMOK, TARTALOMSZOLGÁLTATÓK

3.7 Országos érdekű központi szolgáltatások retrospektív adatbázisok

Bevezetés

Felvetődhet a kérdés: -- Miért is van szükség egy újabb közös könyvtári keresőre, hiszen több, hasonló kezdeményezés is született az elmúlt években? A kérdés jogos, ezért alaposabb elemzést igényel, hogy végül sikerüljön meggyőző választ adni. Ehhez először vizsgáljuk meg, milyen modellek alakultak ki közös könyvtári katalógusok létesítésére és a hazai kezdeményezések milyen modellek mentén valósultak meg.

1. Virtuálisan közös katalógusok (elosztott modell)

A keresések a virtuálisan közös katalógus használatakor egy időben, párhuzamosan, fizikailag több adatbázison történnek, ezért nevezik „elosztott” modellnek is. A virtuálisan közös katalógusok megvalósításának technológiája általában a Z39.50 szabványon, vagy annak valamilyen szintű és formájú helyi implementációján alapul. A közös katalógus működési sémája igen egyszerű. Egyetlen webes elérési pont van, ahonnét a keresések indíthatók. Ezen a ponton belépve, egy központi számítógépen létesített keresőn keresztül érhetők el a közös rendszert alkotó katalógusok. A központi számítógép az általa ismert szolgáltató gépek felé adja tovább a kérést, azok a saját rendszerük számára lefordítják azt, majd a saját rendszer által adott válaszokat visszaküldik a központi számítógépnek, amely a kereső felületre kiszervezi a találatokat. A séma alkalmazásával valódi elosztott könyvtári rendszer létesíthető.

Példák virtuálisan közös katalógusokra

COPAC -- Angol közös katalógus

<<http://www.copac.ac.uk/copac/>>

Karlsruher Virtueller Katalog (KVK)

<<http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>>

KözEIKat

<<http://www.kozelkat.iif.hu/>>

2. Valódi közös katalógusok (közös adatbázis modellje)

A virtuálisan közös katalógusok mellett lehetséges olyan megoldás is, amikor a katalógusokat ténylegesen egyesítik. Ilyenkor a rekordokat valamilyen módszerrel egy közös adatbázisba töltik. Ezek az egyesített katalógusok, amelyeknek hazai megvalósítása a *MOKKA* projekt keretében létesített közös adatbázis. Itt a közös lekérdező felület egyetlen adatbázist ér el, amelybe több helyről kerülnek be a rekordok. Ennél a modellnél előny, hogy a keresések gyorsan, egyetlen adatbázison hajtódnak végre. Komoly nehézséget jelent azonban a hagyományos módszerekkel a rekordok „begyűjtése” és egységesítése.

Példák valódi közös katalógusokra

Bibliotheksservice-Zentrum Baden-Württemberg (BSZ)

<<http://www.bsz-bw.de/>>

MOKKA

<<http://www.mokka.hu/>>

3. Open Archives Initiative (OAI) -- Nyitott archívumokra vonatkozó kezdeményezés

Az előző két megoldás, a virtuálisan és a valóságosan közös katalógusok speciális ötvözete az OAI alapú rendszer. Ennek technológiáját az alábbi protokoll írja le: *Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH)* = Nyitott archívumokra vonatkozó kezdeményezés -- Protokoll a metaadatok begyűjtésére

Az OAI-ról több előadás is szólt a múlt évi NWS konferencián, ezért itt most semmiképpen nem bocsátkoznék részletekbe. Egészen röviden az OAI lényege így írható le: Egy metaadat-szolgáltató (Data Provider) egy szabványos protokollon keresztül elérhetővé teszi rekordállományát a külvilág számára. Egy szolgáltatási pont (Service Provider) a kiválasztott Data Provider-ek katalógusait lekérdezve begyűjti azok rekordjait, majd ezekre építve egységesített szolgáltatásokat valósít meg (keresés, böngészés, letöltés). A dolog központi fogalma a „begyűjtés”, a „harvesting”, ugyanis a protokoll a metaadatok (rekordok) begyűjtését írja le.

Az OAI azért tekinthető az előző két modell ötvözetének, mert egyrészt közös adatbázist létesít a rendszert alkotó katalógusokból, másrészt viszont a tényleges elektronikus forrásokat, dokumentumokat a helyi szervereken hagyja, és ezeket már elosztott modell szerint teszi elérhetővé. Fontos még, hogy a szolgáltatás elsősorban elektronikus dokumentumok, tartalmak elérhetővé tételére szolgál. Használható azonban klasszikus értelemben vett közös kereső céljára is, hiszen ilyenkor a helyi szerveren egy sokkal részletesebb, pl. teljes MARC leírás szerinti rekordot tehetünk elérhetővé úgy, hogy a központi katalógusba csak egy jóval egyszerűbb, a Dublin Core (DC) szerinti rekord kerül.

Példák OAI alapú közös katalógusokra

Nemzeti Digitális Adattár (NDA)

URL: <http://www.nda.hu/Engine.aspx>

NDA@SZTAKI kereső

URL: <http://nda.sztaki.hu/kereso/>

4. A HunKat bemutatása és fejlesztési tervei

Miután áttekintettük a közös katalógusok modelljeit, nézzük meg, melyikbe illeszkedik a HunTéka könyvtárak közös katalógusa! A HunKat jelen, első verziója a virtuálisan közös katalógusok modelljét valósítja meg. A közös keresőfelületről a könyvtárak rekordjai online, valós időben érhetők el, az egyes adatbázisok lekérdezése során a pillanatnyi állapotot látjuk, ami különösen a kölcsönzési információk szempontjából lényeges. Ha előfutárt akarunk keresni, akkor hazai viszonylatban a KözEIKat,

nemzetközi szinten a Karlsruher Virtueller Katalog (KVK) említhető.

A HunKat lelke a *HunTéka WebOPAC*-ot is kiszolgáló *Monguz* program. A Monguz egy platform-független keretrendszer, amely távoli információforrások közös felületen való lekérdezésére szolgál. A különböző adattárak lekérdezését, és az eredmények különféle protokollok szerinti megjelenítését vagy továbbítását könnyen bővíthető plugin rendszer segítségével valósítja meg. A szoftver három rétegből áll.

A Megjelenítési Réteg biztosítja a rendszer felületét a külvilág felé. Fogadja az emberi vagy gépi kéréseket, majd visszaadja a válaszokat a megfelelő formában.

A Mag a Megjelenítési és a Lekérdezési Réteget kapcsolja össze. Továbbítja a kéréseket a Lekérdező Réteg plugin-jei felé, az eredményeket fogadja, szükség esetén összefésüli, eltárolja, majd továbbküldi a Megjelenítési Rétegbe.

A Lekérdező Réteg plugin-jei felelősek a különböző típusú adattárakkal való kapcsolattartásért. További információk a Monguzról a program honlapján <http://www.monguz.hu/>.

A HunKat a közös keresés mellett a MARC rekordletöltést is támogatja. A tagkönyvtárak eldönthetik, hogy engedélyezik-e a rekordok MARC formátumban való letöltését. A MARC rekordok többféle formátumban és többféle kódolással is elérhetővé tehetők. A HunKat nem támogatja rekordok feltöltését valamilyen közös adatbázisba, és nem végez egységesítést a keresések során. Ezen a ponton missziója világosan megkülönböztethető a MOKKA vagy ODR rendszerekétől.

A HunKat fejlesztés alatt álló 2. verziója képes lesz OAI alapú szolgáltatási pontként is működni. Ennek segítségével egyrészt bevonhatók a körbe digitális archívumok is (pl. NDA), másrészt közös keresőkön létesített közös kereső szolgáltatás is megvalósítható. Ez úgy érhető el, hogy hibrid megoldásként együttesen alkalmazásra kerül a valódi elosztott rendszer és az OAI alapú rendszer, és ezek összekapcsolásával nagyszámú és heterogén katalógusok valamint adattárak lesznek elérhetők egyetlen, közös kereső pontról kiindulva.

5. Miért van szükség egy újabb közös könyvtári keresőre?

Miután áttekintettük a főbb megvalósítási modelleket és a HunKat-ot is elhelyeztük a palettán, térjünk vissza a bevezetésben feltett kérdésre! Miért is kell egy új közös kereső? A kérdésre kétféle válasz is adható. Mindkettő igaz, azonban a másodiknak nagyobb súlya van. Együttesen pedig remélem elegendő ahhoz, hogy a felvetett kérdésre kielégítő választ tudjunk adni.

Az első válasz: -- A könyvtárak legújabb kori történetében vitathatatlanul a számítógépek bevezetése a legjelentősebb esemény. A számítógépes rendszerek bevezetése nem csak egyszerűen a hagyományos munkafolyamatok gépesítését jelenti, hanem mélyen inspiráló hatása is van, belenyúl a könyvtári munka hagyományos menetébe és több ponton átalakítja azt. Emiatt érthető, ha a könyvtárak számára egy adott könyvtári rendszer kiválasztása és bevezetése jóval többet jelent annál, mint amikor mondjuk egyik vagy másik raktári polcrendszer beszerzése mellett döntenek. Nem mintha ez utóbbi érdektelen lenne, azonban a könyvtári rendszer használata -- talán nem túlzás ezt állítani -- egyfajta „életforma választás” is a könyvtár számára. A mindennapi munka menetét, jellegét nagymértékben befolyásolja és egyúttal egy kisebb -- a könyvtáros szakmán belüli --

csoporthoz való tartozást is definiál. Talán emiatt van az, hogy egyes könyvtári rendszerek környezetében megjelentek az adott rendszert használó könyvtárak közös katalógusai. Ilyenek pl.:

Szikla (Sziklát használók) < <http://www.szikla.net/>>

Vocal (Corvinát használók) < <http://vocal.lib.klte.hu/kereses.html>>

Így érthető, ha a HunTékát használók számára is szeretnék volna a rendszer szintjén a közös keresés lehetőségét biztosítani.

A második válasz: -- Könnyen belátható, hogy a MOKKA közös adatbázisában nem lehet szerepeltetni az összes hazai könyvtár állományát. Ennek minden bizonyos technológia korlátai is vannak. Az éppen most lezajlott bővítés is jól mutatja, hogy a bekötendő könyvtárak köre inkább a nagyobb, országos feladatkörű könyvtárak felé nyitott. Azonban szép számmal vannak kisebb, mégis jelentős -- különösen a helyi érdekű anyag szempontjából egyedülálló gyűjteménnyel rendelkező -- könyvtárak, amelyek anyagának együttesen történő kereshetővé tétele egyáltalán nem mondható érdektelen vagy fölösleges vállalkozásnak. Mi legyen ezekkel az állományokkal? Hogyan vonjuk be őket a keresés körébe? Erre a kérdésre adhat megnyugtató választ a HunKat. Ugyanis a HunKat már most több mint a HunTékát használó könyvtárak közös katalógusa. A Monguz program által alkalmazott technológiával kiterjeszthető a katalógusok köre bármely Z39.50 szerint lekérdezhető adatbázisra, sőt ezen túlmenően, bármely szabványos SQL adatbázissal működő könyvtári rendszerre is. A kiterjesztés azonban ezen a szinten sem áll meg. Ahogyan már utaltunk rá, a HunKat újabb verziója képes lesz OAI alapú szolgáltatási pontként is működni, ezáltal bevonhatók a körbe digitális archívumok is.

A második válasz tehát röviden abban áll, hogy a HunKat segítségével -- reményeink szerint -- sokkal szélesebb körre lehet kiterjeszteni a közös keresőbe bevonandó katalógusok -- és digitális adatárak! -- körét, mint amire a jelenlegi megvalósítások képesek, vagy legalább is, amire vállalkoznak.

A fentieket figyelembe véve a HunKat semmiképpen nem a MOKKA vagy más közös keresők vetélytársaként, hanem azok kiegészítőjeként értelmezendő. A kiegészítés egyrészt területi jellegű: megkísérli lefedni a „fehér foltokat”, bevonva a keresésbe a kisebb és közepes méretű könyvtárakat is, amelyek MOKKA-beli reprezentációja nem megoldott, másrészt minőségi kiterjesztést is jelenthet a közös keresők összekapcsolása révén.

6. Közös magyar OPAC létesítésének lehetősége

Ez a gondolat átvezet az előadás záró fejtegetéséhez, amelyben a közös magyar OPAC létesítésének lehetőségét szeretnénk felvetni. Nyilvánvaló, hogy a felhasználó számára teljesen érdektelen, hogy adott könyvtár, vagy adott közös kereső milyen szállító által fejlesztett, forgalmazott rendszerrel működik. Számára az információhoz való hozzájutás a lényeges, legyen az hagyományos könyvtári dokumentum, amelyet szeretne elolvasni, kölcsönözni, vagy bármely formátumú elektronikus dokumentum, amelyhez közvetlenül szeretne hozzáférni.

A közös magyar OPAC létesítésének lehetősége csak akkor és úgy valósítható meg, ha szakmai megegyezés keretében a szállítók képesek felülemelkedni az egyébként egészséges és jogos versengésen. Hogy végül mely szállító által képviselt

technológia lesz alkalmas egy ilyen méretű vállalkozás megvalósításához, azt ma nem lehet még látni. Egy biztos: a HunKat által használt technológia – az elosztott és az OAI alapú hibrid rendszer, amely egyúttal képes valódi közös katalógusokat is felölelni – jellegéből adódóan sikeres megvalósítási formája lehet a ma még csak részeiben létező, de mindenképpen teljességében megvalósítandó, közös magyar könyvtári katalógusnak.

Tóth Kornél
MTA SZTAKI
2005. március 17.